მადონა გოგიტიძე

სამხრეთ კავკასიის რეგიონული თანამშრომლობა ახლო აღმოსავლეთის გეოპოლიტიკურ ჭრილში

აბსტრაქტი

სამხრეთ კავკასია ერთ-ერთი გამორჩეული რეგიონია როგორც ახლო აღმოსავლეთისთვის ისე მთელი მსოფლიოსთვისაც. ტერიტორია, რომელიც 400 ათასზე მეტ კვადრატულ კილომეტრს მოიცავს, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობა 30 მილიონზე მეტი ადამიანით განისაზღვრება, უნიკალურობას უპირველეს ყოვლისა გეოგრაფიული მდებარეობით და სტრატეგიული მაკავშირებლის ფუნქციით ქმნის აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. კავკასიის რეგიონი ისეთივე მრავალფეროვნებითა და სიჭრელით გამოირჩევა, როგორც ახლო აღმოსავლეთი. მხედველობაში გვაქვს ეთნიკური, კონფესიური, რელიგიური, ლინგვისტური თუ კულტურული მრავალფეროვნება. საუკუნეების განმავლობაში სამხრეთ კავკასია დამაკავშირებელი ზონაა ევროპასა და აზიას შორის. მრავალი წლის განმავლობაში რეგიონი დაპირისპირებული ქვეყნების ბუფერულ ზონას წარმოადგენდა ან მათი შემადგენელი ნაწილი იყო.

საკვანძი სიტყვები: სამხრეთ კავკასია; ახლო აღმოსავლეთი; რეგიონული თანამშრომლობა.

შინაარსი

ახლო აღმოსავლეთი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონია მსოფლიო პოლიტიკაში. მის მნიშვნელობას ფიზიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობა, სხვადასხვა ქვეყნებთან არსებული სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები, ენერგო-ნედლეულის სიმდიდრე, მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა პოლიტიკური ინტერესები და სხვა არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი განსაზღვრავს. თუმცა არანაკლებ საინტერესო საკვანძო საკითხებს ვხდებით კავკასიის რეგიონალური პოლიტიკის განსაზღვრის დროსაც ახლო აღმოსავლეთის გეოპოლიტიკურ ჭრილში.

თვით კავკასია ერთ-ერთი გამორჩეული რეგიონია როგორც ახლო აღმოსავლეთისთვის, ისე მთელი მსოფლიოსთვისაც. ტერიტორია, რომელიც 400 ათასზე მეტ კვადრატულ კილომეტრს მოიცავს, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობა 30 მილიონზე მეტი ადამიანით განისაზღვრება, უნიკალურობას უპირველეს ყოვლისა გეოგრაფიული მდებარეობით და სტრატეგიული მაკავშირებლის ფუნქციით ქმნის აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. კავკასიის რეგიონი ისეთივე მრავალფეროვნებითა და სიჭრელით გამოირჩევა, როგორც ახლო აღმოსავლეთი. მხედველობაში გვაქვს ეთნიკური, კონფესიური, რელიგიური, ლინგვისტური თუ კულტურული მრავალფეროვნება. საუკუნეების განმავლობაში კავკასია დამაკავშირებელი ზონაა ევროპასა და აზიას შორის. მრავალი წლის განმავლობაში რეგიონი დაპირისპირებული ქვეყნების ბუფერულ ზონას წარმოადგენდა ან მათი შემადგენელი ნაწილი იყო.

ჩამოთვლილ მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერთად არ უნდა დაგვავიწყდეს ამ რეგიონის მნიშვნელობა ენერგორესურსების ფლობასა და მათი სხვადასხვა მიმართულების გატარებასთან დაკავშირებით, ასევე გავითვალისწინოთ უნდა ისიც, რომ რეგიონს ესაზღვრება კასპიისა და ცენტრალური აზიის რეგიონები, ასევე ირანიც. დასახელებულ ტერიტორიებზე კი გაზისა და ნავთობის მნიშვნელოვანი მარაგია.

XX საუკუნეში ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის სატრანსპორტო მნიშვნელობა სწორედ მოცემულ რეგიონთან თანაფარდობაში შექმნილმა მილსადენების ქსელმა გაზარდა. აზერბაიჯანიდან საქართველოს გავლით, კასპიის ზღვის აუზიდან თურქეთის ხმელთაშუა ზღვის ნავთობტერმინალამდე აშენდა და 2006 წელს ამოქმედდა ნავთობსადენი (ბაქო, თბილისი, ჯეიჰანი - BTC) და მისი პარალელური გაზსადენი (ბაქო, თბილისი, ერზრუმი - BTE); აზერბაიჯანის შაქდენიზის გაზის საბადოდან საქართველოსა და თურქეთის გავლით ევროპის მიმართულებით აშენდა და 2018 წლის ივნისში ამოქმედდა სამხრეთის კორიდორი - ტრანსანატოლიის გაზსადენი - TANAP) [**გაჩეჩილაძე ,2018:33**]

ბუნებრივია ჩამოთვლილ მნიშვნელოვან ფაქტებთან ერთად კავკასიის რეგიონალურ მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის აბრეშუმის გზის არსებობა და მისი დერეფანი სწორედ მოცემულ რეგიონზე. საბოლოო ჯამში კავკასიის მნიშვნელოვანი გეოსტრატეგიული მდებარეობა, სახელმწიფოებრივი თუ ეთნიკური მახასიათებლები, კულტურული მრავალფეროვნება, საშუალებას იძლევა რეგიონი მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა ინტერესების ეპიცენტრში აგრძელებდეს არსებობას.

განსაკუთრებით საყურადღებოა კავკასიის რეგიონში არსებული სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობები და შიდასახელმწიფოებრივი მდგომარეობა. რეგიონის სტაბილური განვითარების მაჩვენებელი უახლოეს პერიოდში მნიშვნელოვნად შეიცვალა, რაც რეგიონულ პროცესებთან ერთად გარეშე სუბიქტების მოქმედებებმაც განსაზღვრა.

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან პოსტსაბჭოთა სივრცეში თანდათანდაიწყო კავკასიის ქვეყნებში ახალი სახელმწიფოებრივი ფორმირების პროცესი, რომელიც მეტ-ნაკლები სიმწვავით მიმდინარეობდა. საქართველოში აღნიშნულ პერიოდს შეიარაღებული სამოქალაქოდაპირისპირებაც დაერთო თან. სამხრეთ კავკასიის სამივე სახელმწიფოსთვის (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი) დამოუკიდებლობის პერიოდი ეკონომიკური სიძნელეებით დაიწყო. სიძნელეების რიცხვს მიეკუთვნება შიდა ფრონტზე ძალაუფლებისათვის მიმდინარე ბრძოლები და არამყარი, მოწყვლადი სახელმწიფოებრიობა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ საქართველოს სეპარატისტულ კონფლიქტებში ჩრდილოეთ კავკასიიდან სხვა ძალებიც ჩაერთო [https://ge.boell.org].

შესაბამისად, საერთაშორისო მდგომარეობას ქვეყნები ამ რეგიონში არასტაბილური საშინაო პოლიტიკით დახვდნენ. შედეგმაც არ დააყოვნა და შეიარაღებული კონფლიქტები და მწვავე დაპირისპირებები საკმაო ხანს გაგრძელდა. რეგიონის სტაბილურ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას საუკუნის ბოლოს და დღესაც აყოვნებს სწორედ აღნიშნული სახის კონფლიქტები. მაგალითის მოყვანა ამ შემთხვევაში მთიანი ყარაბაღის სახითაც შეიძლება. აღნიშნული პრობლემა არათუ სტაბილურ-

ობას, სოლიდარობასაც უშლის ხელს. „მთიანი ყარაბაღის ავტონომიური ოლქის“ სახელში ეთნიკური ნიშანი თავიდანვე გამიზნულად არ ჩაიდო. მართალია მოსახლეობის უმრავლესობას ოლქის შექმნის პერიოდში სომხები წარმოადგენდნენ, თუმცა თუ წლების მიხედვით სტატისტიკას დავაკვირდებით, მონაცემები საგრძნობლად შეიცვალა, რაც კულტურულ ფასეულობებთან, მოსახლეობის მიგრაციასთან და გარე ფაქტორებთან იყო დაკავშირებული. საუკუნის 80-იან წლებში რეგიონში დაწყებული სამხედრო დაპირისპირება საკმაო ხანს გაგრძელდა და მძიმე დანაკარგი აღმოჩნდა არა მხოლოდ სომხეთისა და აზერბაიჯანისთვის, არამედ კონფლიქტმა თავისი ასახვა და წამახალისებლის ფუნქცია ითამაშა საქართველოში წამოწყებულ სეპარატისტულ გამოსვლებში სოხუმსა და ცხინვალში. ომი 1993 წელს სომხეთის უპირატესობით დასრულდა, რაშიც დიდი როლი რუსეთმა ითამაშა. „მთიანი ყარაბაღის რესპუბლიკამ“ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. ომის შედეგად ლტოლვილობა და საკუთარი საცხოვრებლის მიტოვება მოუწია როგორც აზერბაიჯანელ მოსახლეობას, ასევე სომხებსაც [**გაჩეჩილაძე,2011:263**] საერთაშორისო არენაზე კი რეგიონის სტაბილურობას და უსაფრთხოებას ისევ დიდი საფრთხე შეექმნა. არსებული დაპირისპირებით და კონფლიქტებით XX საუკუნის ბოლოს კავკასიის რეგიონმაც თვისი ადგილი დაიკავა რთულ და არასტაბილურ ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის გვერდით.

მართალია, რომ გეოპოლიტიკურმა ფაქტორებმა - მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტმა და ირანის ისლამური რესპუბლიკისა და დასავლეთის დაპირისპირებამ - განაპირობა საქართველოს არჩევა კასპიის ზღვის აუზის ჰიდროკარბონული რესურსების ექსპორტის სატრანზიტო გზად, მაგრამ სამხრეთ კავკასიის რეგიონულ თანამშრომლობას კიდევ უფრო მეტი ეჭვი და უნდობლობა შესძინა.

სიტუაციის სრული განმუხტვა არც 90-იანი წლების ბოლოს მოხდა. მართალია საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად ძალთა თანაფარდობა მსოფლიოში შეიცვალა, თუმცა კავკასიის საკითხისმოგვარებაზერუსეთი კვლავ აქტიურ გავლენას ახდენს.

მთიანი ყარაბაღის ომის გამოსომხეთი ერთგვარ ჩიხში აღმოჩნდა. 1993 წელს მასთან საზღვარი ჩაკეტა თურქეთმა. მართალია მას დახმარების ხელი ირანის ისლამურმა რესპუბლიკამ გაუწოდა, თუმცა სრულად ვერც ამან გამოიყვანა სომხეთი რთული სიტ-უაციიდან, ვინაიდან ირანი თვითონ განიცდიდა დასავლეთის ქვეყნების მხრიდან იზოლაციას.

კონფლიქტის ზონაში მასშტაბური დაპირისპირება 2016 წლ-ის აპრილში მოხდა, როდესაც ორივე მხარეს ათობით ადამიანი დაიღუპა. არსებული მდგომარეობის ესკალაცია მიმდინარე წე-ლს ისევ გაგრძელდა. 2020 წლის სექტემბრიდან მთიან ყარაბაღში ვითარება უკიდურესობამდე გამწვავდა და ფართომასშტაბიანი საბრძოლო მოქმედებები დაიწყო.თანამედროვე ეტაპზე აღნი-შნულ რთულ პროცესებში საკუთარი პოზიცია დაიჭირა თურქ-ეთმაც, როგორც ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთმა მნიშვნელ-ოვანმა სახელმწიფომ. ბუნებრივია თავისი გეოსტრატეგიული მდებარეობით თურქეთს საშუალება ეძლევა ურთიერთობები განიმტკიცოს როგორც ევროკავშირის შემადგენლობაში შემავალ ქვეყნებთან, ასევე პოსტსაბჭოური სივრცის რესპუბლიკებთანაც [**მაკარაძე,2019:162**]. თურქეთმა ომის დაწყებისთანავე აზერბა-იჯანს ყარაბაღის საკითხში სრული მხარდაჭერა გამოუცხადა. თურქეთის თავდაცვის მინისტრმა ჰულუსი აკარმა სომხეთი დაადანაშაულა ყარაბაღში ვითარების გამწვავებაში და ერევნი-სგან აზერბაიჯანის წინააღმდეგ „აგრესიის შეწყვეტა“ მოითხოვა. სომხეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს განცხადებით, ყარაბ-აღის კონფლიქტთან დაკავშირებით, გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, თურქეთი ყოველთვის მხარს უჭერდა აზერბაიჯანს, თუმცა ამ მხარდაჭერამ თვისობრივი ცვლილებები განიცადა, რაც საომარი მოქმედებების ადგილზე მისი ყოფნით ხასიათდება [**https://reginfo.ge/caucasus/item/**]. ერთგვარად თურქეთმა მოახერხა რუსეთის გამოწვევა პოსტსაბჭოთა სივრცეში, რითაც შეძლო თვისი პოზიციების გამყარება სირიის და ლიბიის კონფლ-იქტების კონტექსტშიც.

მართლია აშშ და დასავლეთის სახელმწიფოები მხარეებს ცეცხლის შეწყვეტისა და მოლაპარაკებისკენ მოუწოდებდნენ,

თუმცა აღნიშნულ მომენტში რეგიონში მიმდინარე პრობლემაში უშუალო არბიტრის როლს კვლავ რუსეთი იჭერს. 10 ოქტომბერს ხელი მოეწერა ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმებას. დოკუმენტი 10 საათიანი მოლაპარაკების შემდეგ გაფორმდა. თუმცა, უკვე მოლაპარაკების პროცესში ორივე მხარე ერთმანეთის მხრიდან დაბომბვასა და სამხედრო იერიშებზე ლაპარაკობდა [**https://formulanews.ge/News/37344**]. სომხეთმა მნიშვნელოვანი ტერიტორიები დაკარგა ყარაბაღში. ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკურ კურსს უკვე ბევრი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა ქვეყანაში. აზერბაიჯანს რუსეთისა და თურქეთის მხარდაჭერამ მნიშვნელოვანი ტერიტორიული მონაპოვარი შესძინა.მართალია ომი დასრულდა, თუმცა როგორც ხშირად ხდება, კონფლიქტი არ ამოწურულა.

რაც შეეხება საქართველოს, მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინტერესია რეგიონალური უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფა ამიერკავკასიაში, კეთილმეზობლური ურთიერთობის განვითარება როგორც აზერბაიჯანთან, ისე სომხეთთან. თუმცა ბუნებრივია, რეგიონალური უსაფრთხოების გარემო მნიშვნელოვან გამოწვევებს შეიცავს. ამის თვალნათელი მაგალითი უკვე იყო საქართველო-რუსეთის დაპირისპირება 2008 წელს, რომლის შედეგადაც რეალურად ახალი გეოპოლიტიკური მდგომარეობა შეიქმნა რეგიონში.

დასკვნა

2020 წლის სექტემბერში კავკასიაში შექმნილმა სიტუაციამ დაგვარწმუნა, რომ არსებული კონფლიქტების სამხედრო ძალით სწრაფი გადაწყვეტა ვერ იქნება შესაძლებელი. კავკასიური ძალთა ბალანსი ყოველთვის იყო დამოკიდებული გარე ძალაზე. სიტუაციას განსაზღვრავს ისიც, თუ რამდენად არიან სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები ენერგოდამოკიდებულები სხვა ქვეყნებზე. გასული საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულთან შედარებით ძალთა ბალანსი რეგიონში შეიცვალა. კავკასიაში კვლავ ყალიბდება ახალი პოლიტიკურ-სტრატეგიული ხასიათის ორიენტი-

რები. ფაქტია, რომ რეგიონის ქვეყნებს შორის არსებულ კონფლიქტების ბედს, სახელმწიფოთა პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ხედვებს კვლავ მოუწევს გადახედვა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაჩეჩილაძე რ., ჩემი XX საუკუნე, თბილისი, 2011;
2. გაჩეჩილაძე რ., ახლო აღმოსავლეთი - გეოგრაფიული და ისტორიული ნიშანსვეტები, ტ. I, თბილისი,2018;
3. მაკარაძე ე., თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში, სალექციო ჩანაწერები, თბილისი, 2019;
4. ზაქარაძე ე., კავკასიის რეგიონის ფუნქცია და აბრეშუმის გზის როლი საქართველოს სოციალურ - ეკონომიკურ განვითარებაში, სადოქტორო ნაშრომი, თბილისი, 2018;
5. ჰალბახი უვე, რუსეთი ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიაში „ახლო საზღვარგარეთსა“ და „შიდა საზღვარგარეთს“ შორის, 2018, https://ge.boell.org;
6. https://formulanews.ge/News/37344;
7. https://reginfo.ge/caucasus/item/.

Madona Gogitidze

South Caucasus Regional Cooperation In the geopolitical context of the Middle East

Abstract

The Caucasus is one of the outstanding regions for the Middle East and the whole world.

The special importance of this region is determined by the geostrategic location, ethnic, linguistic, cultural and religious diversity.

The interstate relations and internal state situation in the Caucasus region are especially noteworthy. The rate of stable development of the region has changed significantly in the recent period, which was determined by the actions of external entities along with regional processes.

The stable political and economic situation of the region at the end of the XX century and even today is delayed by the existing conflicts between the states. This is the kind of problem that Karabakh has between Armenia and Azerbaijan.

New political-strategic orientation are being formed in the Caucasus. The fact is that the fate of the conflicts between the countries of the region, the political or economic visions of the states will still have to be reconsidered.